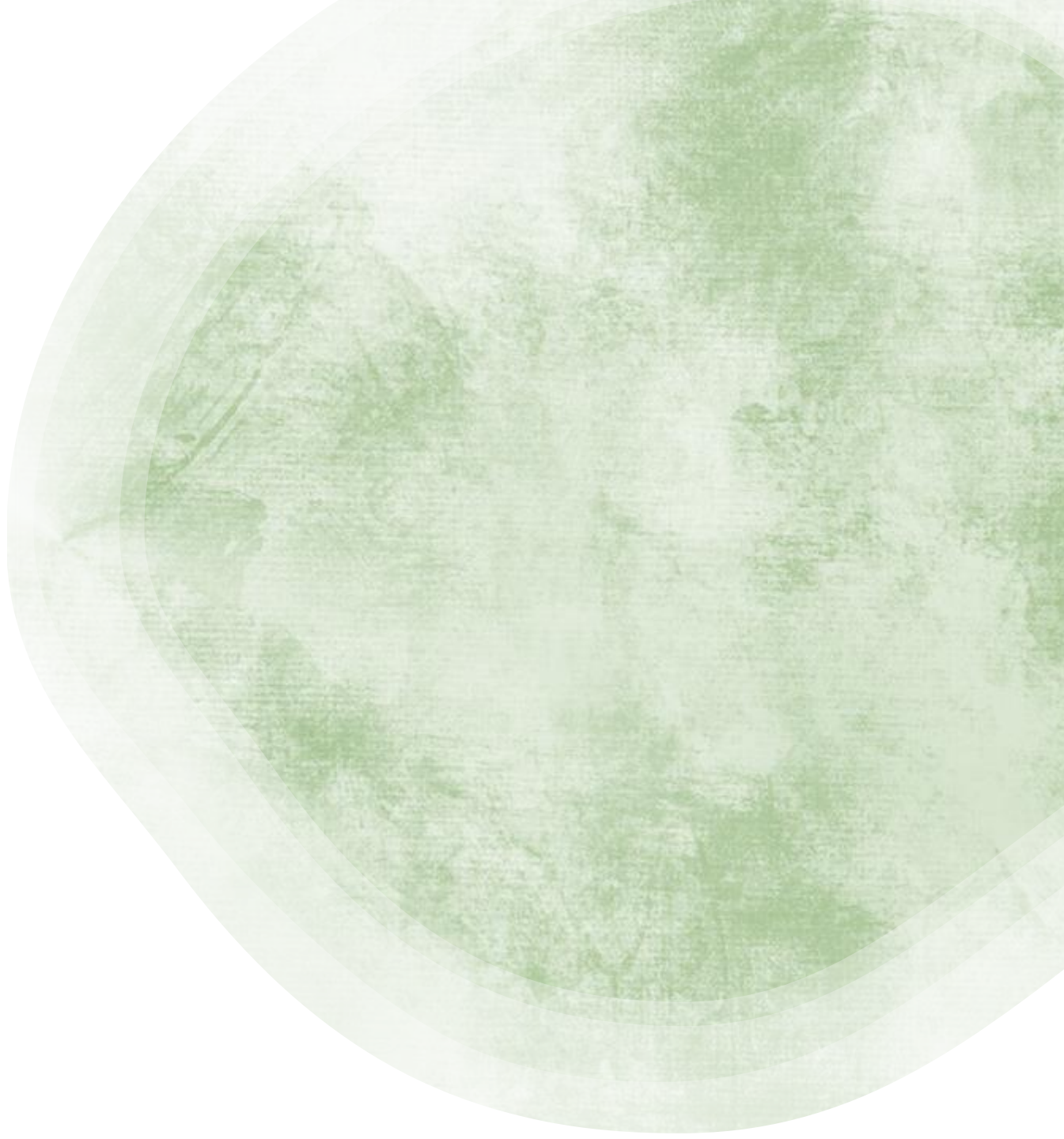

Graus d'EDUCACIÓ SOCIAL i PEDAGOGIA en Matèria d'Acció Socioeducativa per a la Inclusió Social

**Tema: Conceptes claus en els processos
d'exclusió i inclusió social: pobresa,
vulnerabilitat, inclusió i exclusió social**

**Professorat: Nuria Fuentes-Peláez i Gemma
Crous**

Conceptes clau: pobresa, vulnerabilitat, inclusió i exclusió social

Objectius:

- 1.- Conèixer l'ús, els significats i les diferències atribuïdes als conceptes de:
Pobresa, vulnerabilitat, exclusió social i inclusió social
- 2.- Implicacions d'aquests conceptes i/o situacions en propostes d'acció socioeducativa

POBRESA

Diverses formes d'entendre-la

Dicotomia entre subjectiu/objectiu vinculada a la **privació material i de recursos**

↓
Absoluta/relativa

Dicotomia entre un enfocament unidimensional/**multidimensional**

↓
Enfocament de **privació de capacitats**
(Amartya Sen (*7))

Foto de : John Moeses Bauan. Disponible en unsplash

Pobresa

DEFINIR

MESURAR

ACTUAR

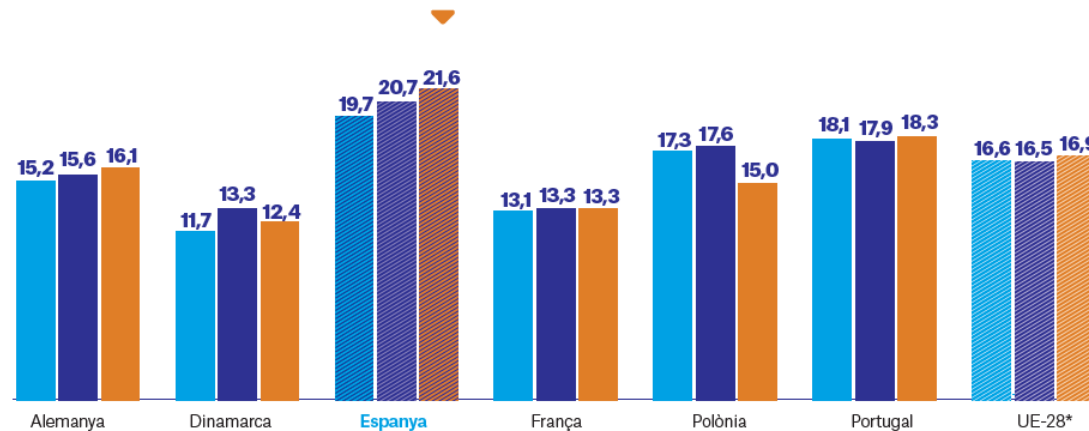
Pobresa

1. Població per sota del llindar de pobresa

Taxa de risc de pobresa (%)

■ 2007
■ 2010
■ 2017

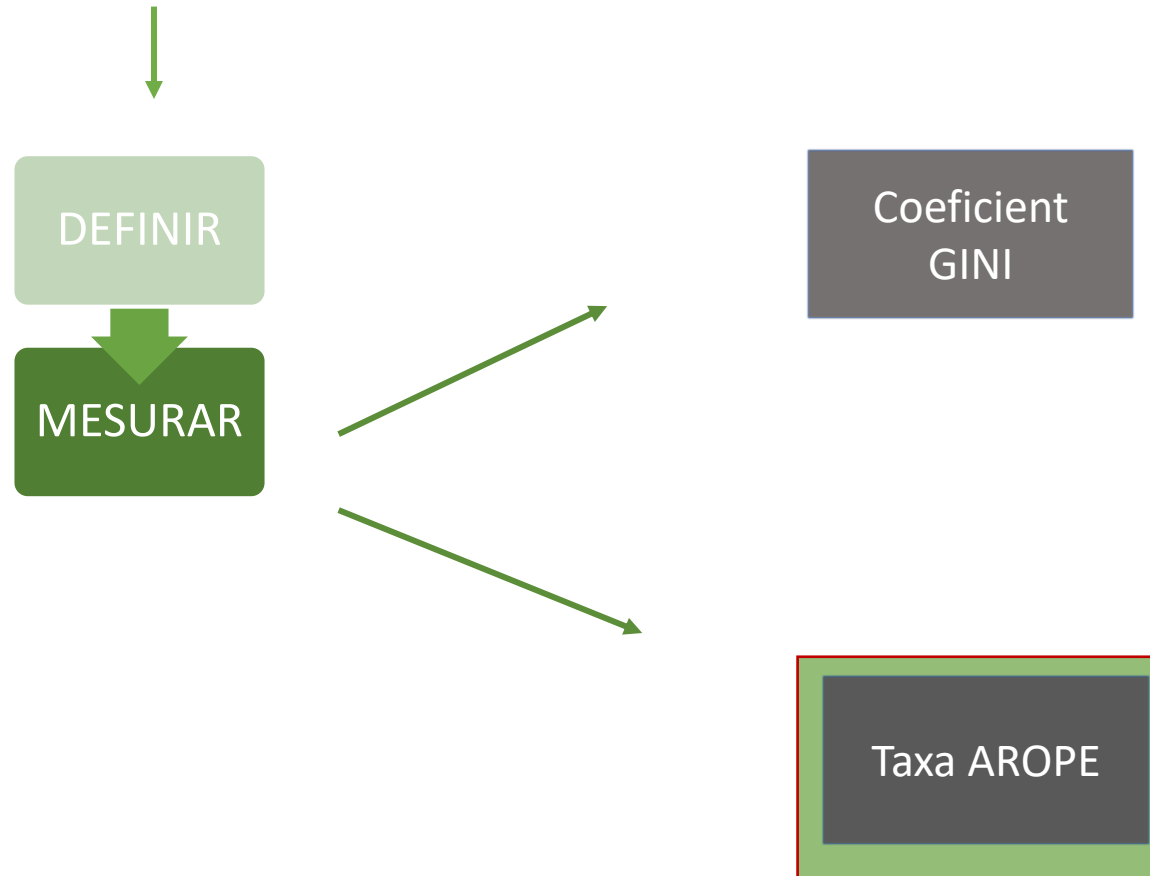
El 2017, gairebé una quarta part de la població espanyola estava en risc de pobresa, 4,7 punts percentuals més que la mitjana europea (UE-28: 16,9%)

Font: Eurostat, 2019 / *Les dades del 2007 corresponen a la UE-27.

La població en risc de pobresa relativa (**taxa de risc de pobresa**) és el percentatge de persones que viuen en llars amb una renda total equivalent anual

(després de les transferències socials) **per sota del llindar de pobresa**, és a dir, per sota del 60% de la renda disponible mediana equivalent.

Pobresa

El **coeficient de Gini** mesura la desigualtat en la distribució de la renda. Per facilitar-ne la interpretació, els valors (del 0 a l'1) es multipliquen per 100, de manera que oscil·len entre 0 i 100. Un coeficient pròxim al zero indica una distribució més igualitària, mentre que un coeficient pròxim a 100 implica una elevada concentració de la renda en un nombre reduït d'individus i, per tant, una desigualtat més gran.

L'**indicador AROPE** de risc de pobresa i exclusió social recull una visió multidimensional de la pobresa i l'exclusió social que té en compte la població que es troba, com a mínim, en una d'aquestes tres situacions: 1) per sota del llindar de risc de pobresa; 2) amb privació material severa; 3) amb feines de baixa o nul·la intensitat a la llar.

Pobresa infantil

De mitjana, els infants que creixen en un context de pobresa es més probable que es trobin en un futur en un desavantatge real i demostrable (UNICEF Report Card 7, 2007)

multidimensional

Conseqüències directes en el present i el futur

Vulnerabilitat

Exclusió social

Pobresa infantil

Els infants no són actors passius davant les situacions de pobresa (Ridge, 2009)

- Privació econòmica
- Privació material
- Privació social
- Privació de l'escola o oportunitats més limitades
- Signes visibles de pobresa i diferència (estigma)
- Pressions familiars
- Tensions amb els pares
- Responsabilitats addicionals
- Baixa qualitat de la llar
- Situacions sense llar
- Barris pobres
- Impacte en el futur

Efectes de la pobresa en la infància:

- Processos d'abandonament o empobriment de l'atenció dels pares cap els fills i filles
- Dificultats a l'àmbit escolar i educatiu
- Augment de l'abandonament escolar i de les possibilitats de fracàs escolar
- Menys oportunitats al temps de lleure i oci
- Vinculació amb l'entorn social.
- Efectes sobre la salut física i mental

Dossiers del Tercer Sector. La pobresa infantil a Catalunya núm. 15 /
Desembre de 2011

[Dossier 8 Observatori Social de la Caixa \(2020\). Encarar-se a la pobresa infantil.](#)

OBJECTIUS DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

1 FI DE LA POBRESA

2 FAM ZERO

3 SALUT I BENESTAR

4 EDUCACIÓ DE QUALITAT

5 IGUALTAT DE GÈNERE

6 AIGUA NETA I SANEJAMENT

7 ENERGIA ASSEQUIBLE I NO CONTAMINANT

8 TREBALL DECENT I CREIXEMENT ECONÒMIC

9 INDÚSTRIA, INNOVACIÓ I INFRAESTRUCTURA

10 REDUCCIÓ DE LES DESIGUALTATS

11 CIUTATS I COMUNITATS SOSTENIBLES

12 PRODUCCIÓ I CONSUM RESPONSABLES

13 ACCIÓ PEL CLIMA

14 VIDA SUBMARINA

15 VIDA D'ECOSISTEMES TERRESTRES

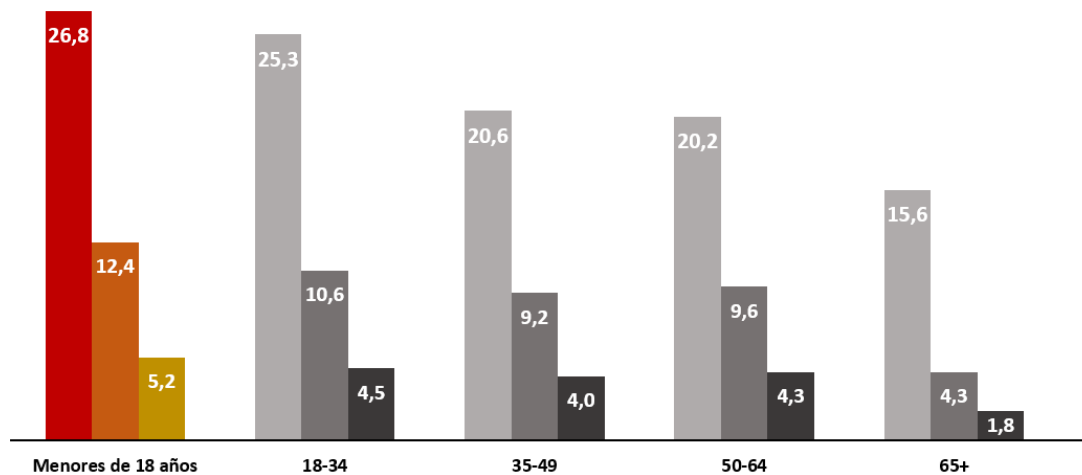
16 PAU, JUSTÍCIA I INSTITUCIONS SÒLIDES

17 ALIANCES PER A ASSOLIR ELS OBJECTIUS

OBJECTIUS DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

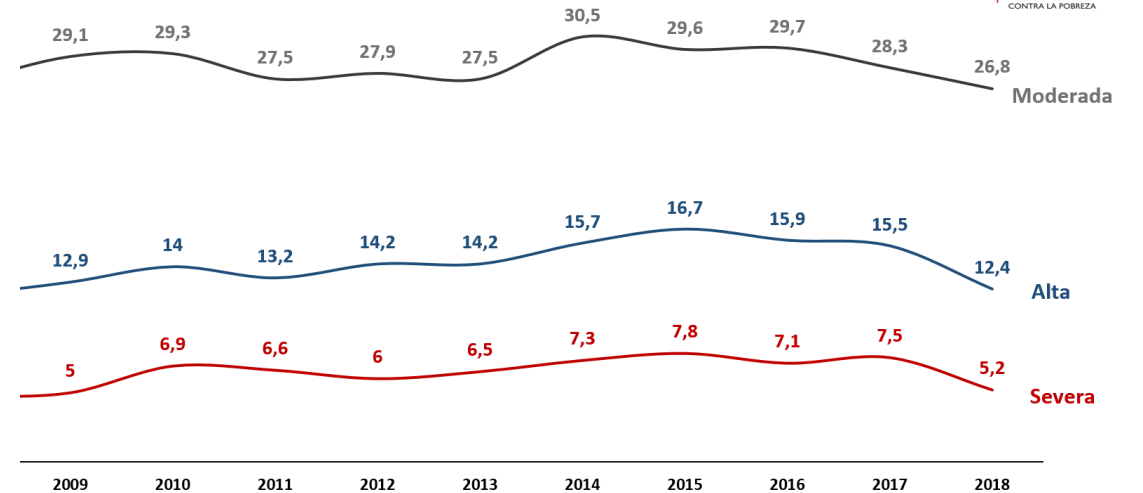
Algunes dades sobre la pobresa infantil

Tasa de riesgo de pobreza moderada, alta y severa en España (2018) por grupos de edad

Fuente: Encuesta de Condiciones de Vida (2018).
Elaboración: Alto Comisionado para la lucha contra la pobreza infantil.

Tasas de riesgo de pobreza infantil en España (2008-2018)

Fuente: Encuesta de Condiciones de Vida (2008-2018).
Elaboración: Alto Comisionado para la lucha contra la pobreza infantil.

COM TRENCAR EL CICLE DE LA POBRESA?

1. Respectar els drets fonamentals continguts en el Conveni sobre els Drets de l'Infant
2. Estratègies integrades que van més enllà de garantir les condicions materials i promouen la igualtat amb co-responsabilitat dels agents

Accés a recursos adequats

Accés a serveis assequibles i de qualitat

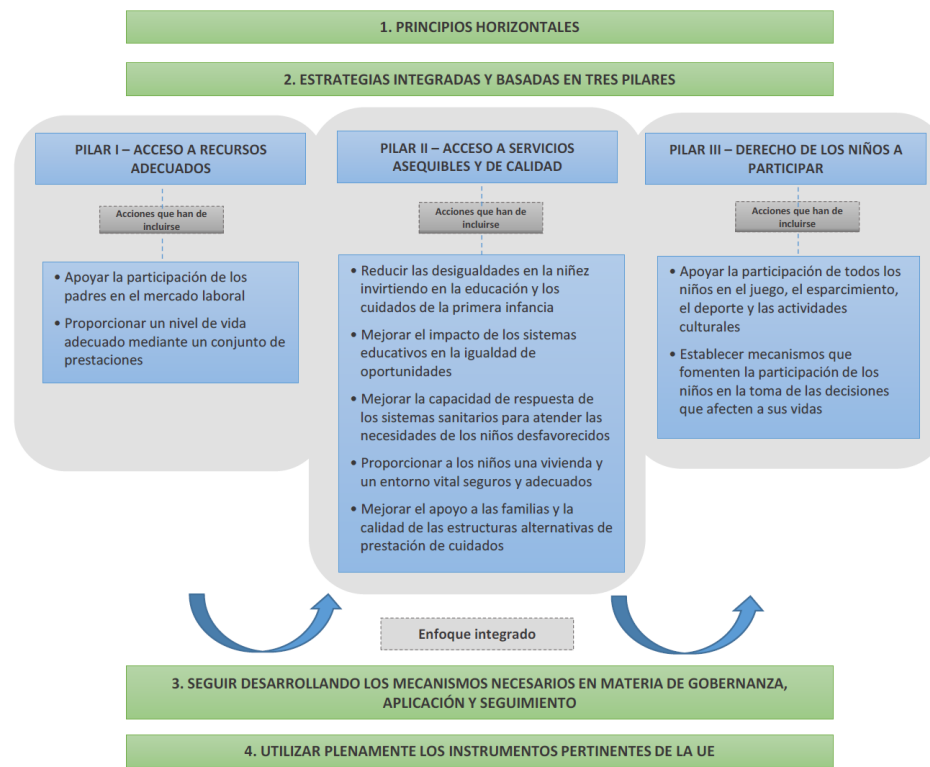
- Un sistema públic de serveis socials i educatius com a garant del benestar
- Sistemes de salut: promoció de la salut i prevenció de malalties
- Entorns segurs i estables: habitatge i condicions

Suport a les famílies i a les estructures alternatives de cura als infants

3. La perspectiva dels infants en tots els àmbits
  - Participació en activitats lúdiques, esportives recreatives
  - Participació en presa de decisions
4. Garantir l'atenció als infants que es troben en situació de major vulnerabilitat

COM TRENCAR EL CICLE DE LA POBRESA?

Il·lustració 3 - Estructura de la Recomendación de la Comisión «Invertir en la infancia: romper el ciclo de las desventajas»

Fuente: Tribunal de Cuentas Europeo, a partir de la Recomendación de la Comisión «Invertir en la infancia: romper el ciclo de las desventajas».

[UE \(2020\) Combatir la pobreza infantil: se requiere orientar mejor el apoyo de la comisión. Disponible en: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECA/Documents/SR20_20/SR_child_povert_y_ES.pdf](https://www.eca.europa.eu/Lists/ECA/Documents/SR20_20/SR_child_povert_y_ES.pdf)

Il·lustració 3, P.13

COM TRENCAR EL CICLE DE LA POBRESA?

Mejorar el apoyo a las familias y la calidad de las estructuras alternativas de prestación de cuidados: Reforzar la protección de los niños y los servicios sociales para la infancia en el ámbito de la prevención; ayudar a las familias a desarrollar habilidades parentales sin estigmatizarlas, garantizando que los niños a cuyos padres se les ha retirado la custodia se crien en un entorno que se ajuste a sus necesidades:

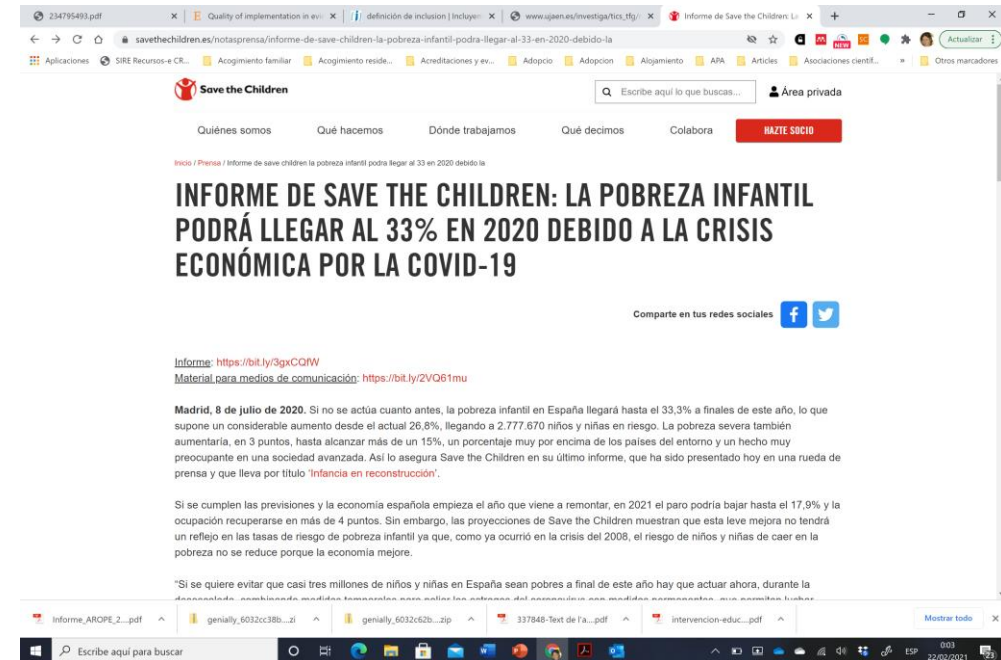
- Garantizar que la pobreza no sea nunca la única justificación para retirar la custodia; intentar que los niños permanezcan bajo la custodia de sus padres o vuelvan a estarlo, por ejemplo corrigiendo las carencias materiales de la familia.
- Garantizar un control adecuado de la derivación a servicios sociales para evitar en la medida de lo posible que los niños sean colocados en instituciones y establecer revisiones periódicas en caso de que no haya podido evitarse.
- Detener la expansión de las instituciones de prestación de cuidados para niños a cuyos padres se les ha retirado la custodia; en su lugar, promover unos cuidados de calidad basados en la comunidad y fomentar en su lugar que se cuide a los niños en un entorno familiar en el que se les atienda debidamente.
- Garantizar que los niños a cuyos padres se les ha retirado la custodia tengan acceso a servicios de buena calidad (tanto servicios generales como servicios específicos) relacionados con la salud, la educación, el empleo, la asistencia social, la seguridad y la situación en materia de vivienda, incluso durante su fase de transición a la edad adulta.
- Apoyar adecuadamente a los niños que se ven separados de sus padres cuando uno de ellos o ambos emigran para trabajar en otro país, así como a las personas que los cuidan en su lugar.

“12. Garantizar que la **pobreza** no sea causa para la declaración de desamparo y correspondiente separación de la familia. La situación económica del núcleo familiar del menor de edad deberá considerarse indicador de riesgo activando las actuaciones de la Administración dirigidas a eliminar, reducir y compensar esta situación de riesgo para evitar la separación de la familia. En ningún caso deberá valorarse como indicio de desamparo”.

<https://www.unicef.es/blog/den2015-13-medidas-contra-la-pobreza-infantil-que-deben-incluir-las-resoluciones>

Recomació
de la Unió
Europea
(2013/112/
UE),

POBRESA I EXCLUSIÓ SOCIAL: Són conceptes sinònims?

Vol. 7. Nº 85

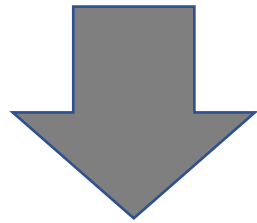
Año 2016

EXCLUSIÓN SOCIAL Y POBREZA EN LA UNIÓN EUROPEA

Marina Arroyo Bovea
Graduada en Geografía y Medio Ambiente
Universidad de Valencia (Valencia, España)
Correo electrónico: m.arroyob@hotmail.com

EXCLUSIÓ SOCIAL

- 1970s - 1990s *sociale exclusion*

- EUROPA 2020
'Poverty and Social Exclusion targets'

Foto: markus-spiske-QozzJpFZ2lg-unsplash

EXCLUSIÓ SOCIAL

Un terme més ampli que la pobresa perquè parla dels límits de participació en la societat.

Es defineix com un procés **multidimensional** (s'impliquen diferents variables, per exemple, laborals, econòmiques, socials, familiars, sanitàries, etc.) per les quals una persona **limita o perd la seva participació** en la societat, així com altres drets econòmics, socials o polítics que facilitin la seva inclusió social.

Dimensió espai-temps afegida (Macià et al., 2010)

Foto: markus-spiske-QozzJpFZ2lg-unsplash

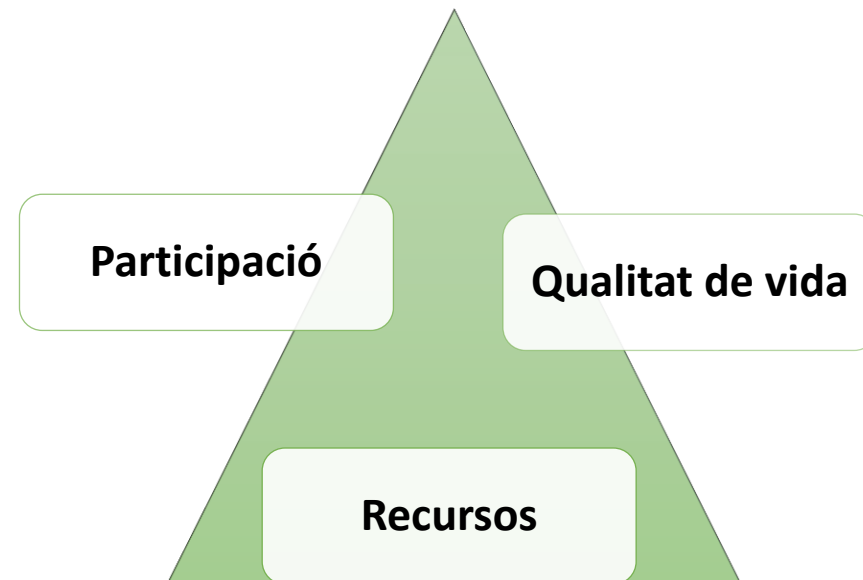
AVALUAR L'EXCLUSIÓ SOCIAL

Levitas et al. (2007) proposta d'una definició operativa

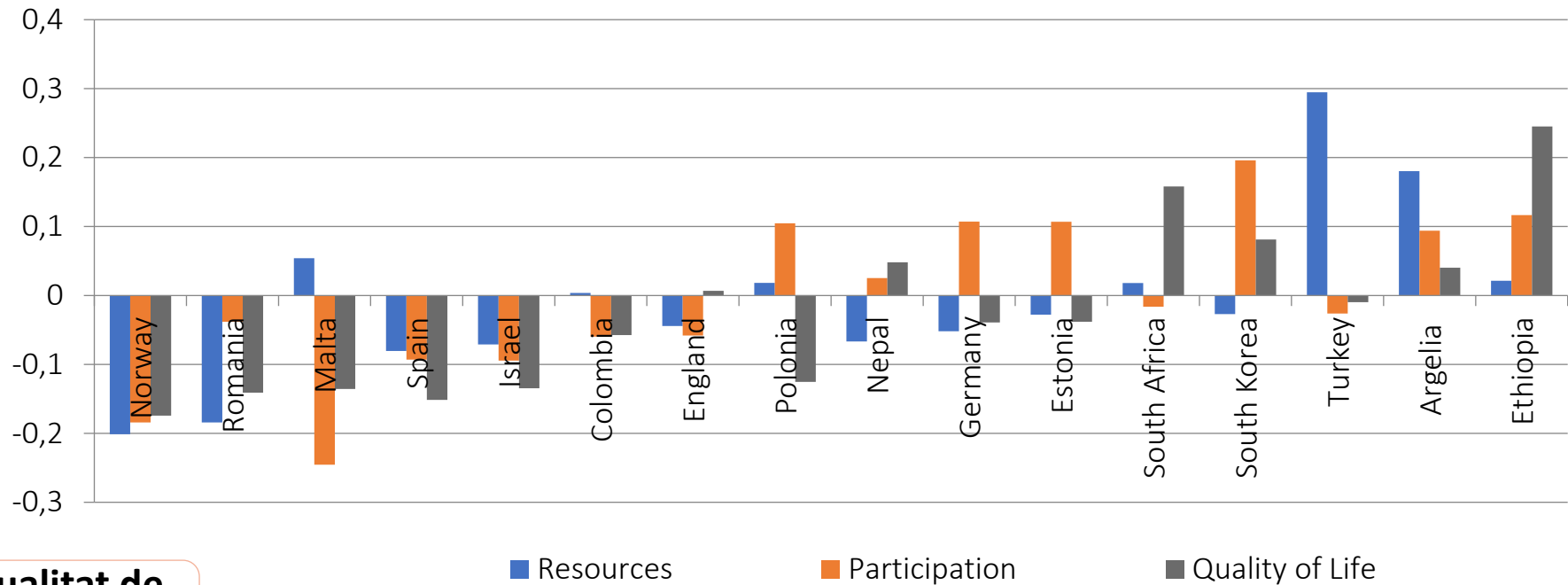
“Social exclusion is a **complex and multi-dimensional process**. It involves the lack or denial of resources, rights, goods and services, and the inability to participate in the normal relationships and activities, available to the majority of people in a society, whether in economic, social, cultural or political arenas. It affects both the **quality of life of individuals and the equity and cohesion of society as a whole.**”

- Bristol Social Exclusion Matrix (B-Sem).
- 3 grans àrees:
- Tot s'avalua segons el punt de vista dels adults.

ALGUNES DADES SOBRE L'EXCLUSIÓ DELS INFANTS

Participació

Qualitat de vida

Recursos

PROBRESA I EXCLUSIÓ

CONCEPTES COMPLEMENTARIS

NO SINÒNIM

No totes les persones en situació de pobresa queden excloses, ni viceversa (Maciá et al., 2010)

TASA AROPE (at risk of poverty and exclusion)*: **RISC DE POBRESA I/O EXCLUSIÓ SOCIAL**

- La taxa AROPE es valora tenint en compte:
- Risc de pobresa (60% renda mitjana per unitat de consum).
- Privació material severa (mancat d'almenys 4 conceptes d'una llista de 9).
- Baixa intensitat laboral (persones de 0 a 59 anys en llars amb una intensitat laboral inferior al 20%). (Llano, J.C. (2016). *El Estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de riesgo de pobreza y exclusión social en España 2009-2015.p.5*) (*5)

Foto: the-new-york-public-library-AG0mp6fpXko-unsplash

Foto: markus-spiske-QozzJpFZ2lg-unsplash

INCLUSIÓ

És el pol contrari de l'exclusió.

Assegura que totes les persones tenen les oportunitats i els recursos per participar plenament en totes les dimensions de les seves comunitats (socials, polítiques, econòmiques, etc.) i viure amb un mínim de qualitat.

Segons Subirats (2004)* es basa en tres pilars:

- * Participació en la producció i creació de valor social i cultural dins o fora del mercat
- * Membres polítics i de ciutadania
- * Contactar amb xarxes socials i/o familiars

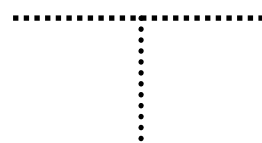
Per tal de promoure la inclusió social, les societats han de proporcionar mecanismes que busquin garantir els drets humans i la ciutadania activa de totes les persones.

* SUBIRATS, J. (dir.). (2004). *Pobresa i exclusió social. Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Col. Estudis Socials núm. 16. Barcelona: Fundació «La Caixa».

EXCLUSIÓ

INCLUSIÓ

Vulnerabilitat

Procés continu indissociable

Multidimensional:

Laboral
Econòmica
Social
Família
Salut, etc.

VULNERABILITAT

Probabilitat d'entrar en un procés d'exclusió social.

La probabilitat es defineix a partir de debilitats o deterioraments dels entorns de la persona (personals, familiars, socials, econòmics o polítics) que donen lloc a la persona en risc.

De vegades s'utilitza per definir la zona intermèdia entre l'exclusió i la inclusió social.

- Qui hi ha en aquesta zona de vulnerabilitat?
- Quins factors poden fer que la persona sigui més o menys vulnerable a l'exclusió social?

FACTORS de PROTECCIÓ VS. FACTORS DE RISC

Qui hi ha en cada fase del procés? (Castel, 1997)

EXCLUSIÓ

Les persones que no tenen feina i els mitjans de comunicació social i familiar són inexistents

INCLUSIÓ

Persones que tenen un treball regular i cercles socials i familiars bastant forts

VULNERABILITAT

Persones amb precarietat laboral i situacions relacionals inestables

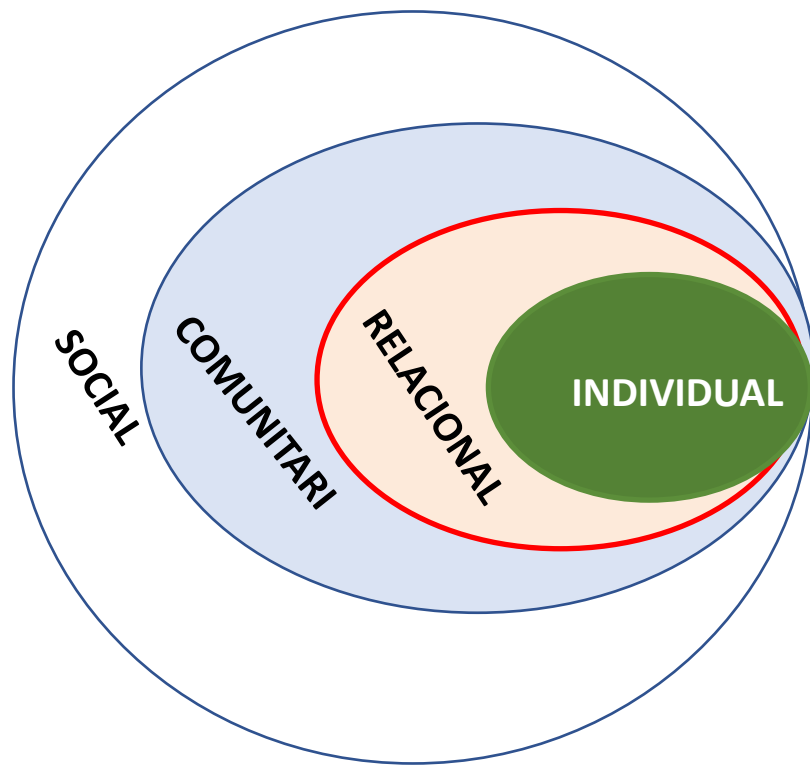
DESIGUALTAT

Procés continu indissociable

EXCLUSIÓ Vs INCLUSIÓ SOCIAL

Concepte integrador: **persona, comportament (interacció i participació) i medi**

Multifactorial i multidimensional: Presència e interrelació de diferents factors de risc i protecció a diferents nivells i dimensions

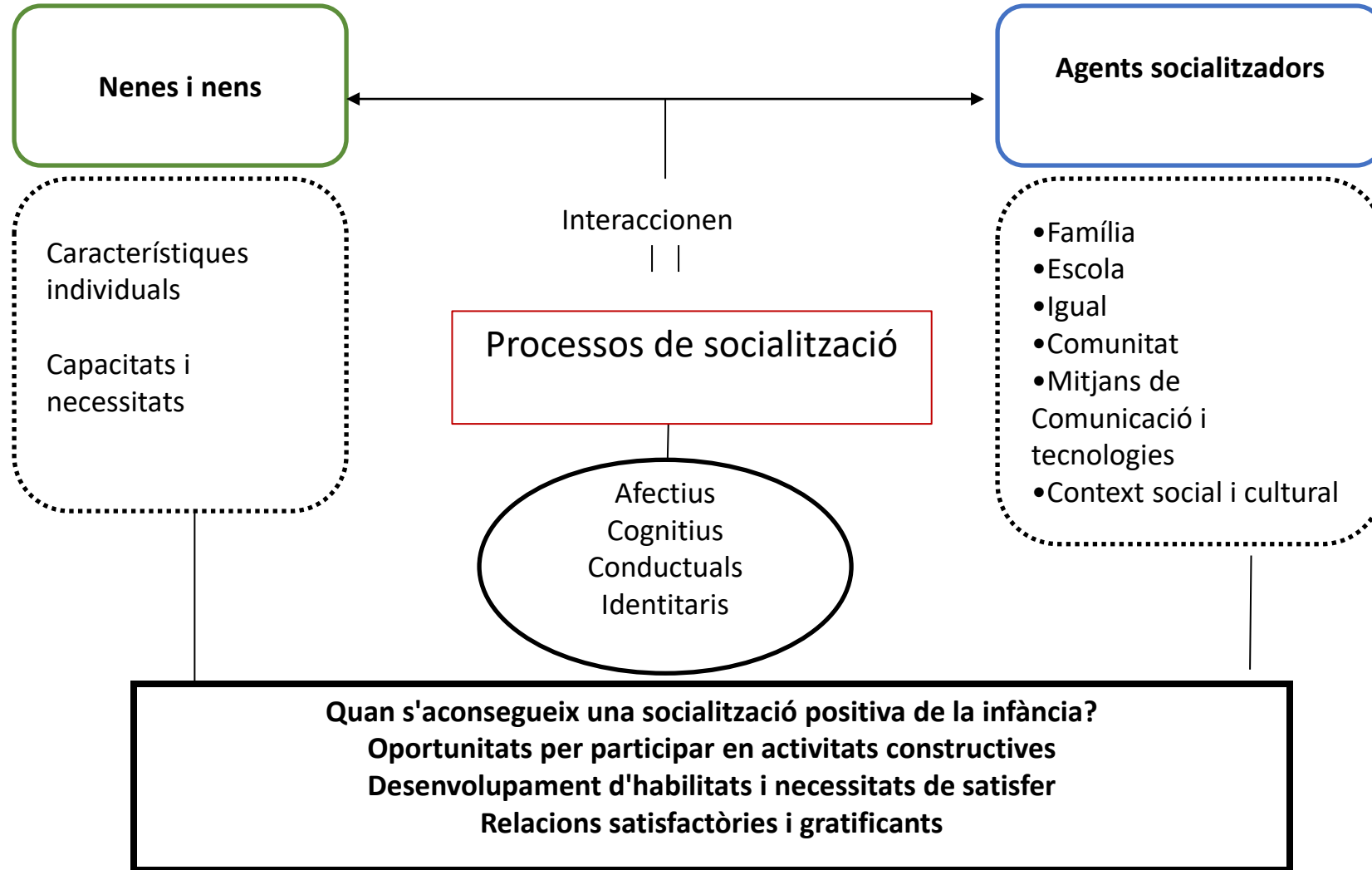
Processual: Consolidació acumulada en diferents contextos de trajectòries de vida

Interacció: Històrica, peculiar, idiosincràtica, relativa

CONSEQUENCIES PER A LA INTERVENCIÓ

- Acció multidimensional i idiosincràtica, tant amb la persona com al seu entorn
- Accions socioeducatives que contemplin aspectes cognitius, afectius i relacionals de la persona
- Accions socioeducatives en els àmbits familiar, escolar, social i laboral

INCLUSIÓ infància

Alguns recursos

The screenshot shows the COMPASS website interface. At the top, there is a dark blue header with the Council of Europe logo and the text 'COMPASS: Manual de Educación en los Derechos Humanos con jóvenes'. Below the header, there is a navigation menu with options like 'Inicio', 'Portal de Juventud', 'Tabla de Contenidos', 'Lista de actividades', 'Temas de Derechos Humanos', 'Otras lenguas', 'Resources', and 'Contacto'. The main content area is titled 'LA LUCHA POR LA RIQUEZA Y EL PODER' and features a grid of activity cards. The first card is for 'Pobreza' (Poverty), with a description: 'Esta actividad simula la lucha por la riqueza y el poder, la desigualdad y la injusticia de la pobreza.' It lists related rights such as 'Derecho a la igualdad en dignidad y derechos' and 'Derecho a un nivel de vida adecuado'. The card also specifies 'Nivel 3' (Level 3) and a duration of '90 minutos' (90 minutes). To the right of the grid, there is a 'COMPASS' logo and a 'VISOR DE CONTENIDO WEB' (Web Content Viewer) with a list of items: 'Instrucciones', 'Reflexión y evaluación final', and 'Consejos prácticos para los...'. At the bottom of the screenshot, there is a taskbar with several open PDF files, including 'Informe_AROPE_2...pdf', 'european-semester...pdf', 'Exclusion social y...pdf', 'Plataformapobrez...pdf', and 'Informe_AROPE_2...pdf'.

<https://www.coe.int/es/web/compass/poverty#Defining%20and%20measuring>

Glosari sobre termes relacionats amb la pobresa

https://www.eapn.es/estadodepobresa/ARCHIVO/documentos/Informe_AROPE_2018_GLOSARIO.pdf

[Indicadors territorials de risc de pobresa i exclusió social](#)

<https://www.idescat.cat/pub/?id=intpobr&m=m>

<https://www.idescat.cat/pub/?id=intpobr>

Alguns recursos educatius

DIXIT organitza la conferència virtual "Projecte Vozes: el poder de cohesió social de la música"

Projectes artístics com les orquestres o els cors socials poden ser una important eina de transformació social. A partir de l'experiència de Vozes, es plantejaran els aspectes més importants a tenir en compte a l'hora de dissenyar o implementar aquesta mena d'iniciatives.

16/02/2021 | 08:00

Els projectes artístics poden tenir un gran potencial social i educatiu tot i no ser projectes reglats. DIXIT Centre de Documentació de Serveis Socials prepara per al 9 de març la conferència virtual "Projecte Vozes: el poder de cohesió social de la música", en què es posarà en valor el paper de les orquestres i els cors socials com a eines de canvi comunitari.

La xerrada anirà a càrrec del violoncel·lista i director veneçolà Pablo González Martínez, fundador del projecte Vozes i de l'Associació Músics per la Pau i la Integració. Actualment és professor associat del Royal

College of Music de Londres i dirigeix l'Orquestra Simfònica Internacional de Vozes.

Vozes va néixer el 2004 per donar suport als infants nouvinguts i transmetre coneixements musicals a qui no s'ho podia permetre econòmicament. La iniciativa no va trigar a convertir-se en un projecte de cohesió social en acollir alumnes autòctons sense possibilitat de pagar escoles de música, i actualment acompanya prop de 500 infants i adolescents de Barcelona (i una seixantena més a Madrid).

González donarà a conèixer aquesta iniciativa de cohesió social i els resultats obtinguts al llarg de més de 15 anys. També plantejarà els aspectes més importants a tenir en compte a l'hora de dissenyar o implementar un projecte artístic per treballar i promoure la integració social de diversos col·lectius.

Més informació i inscripcions:

- Data: dimarts 9 de març de 2021, de 17 a 18 h.

Enllaços relacionats

- [Formulari d'inscripció](#)
- [Blog de DIXIT: El potencial cohesionador de la música](#)

https://dixit.gencat.cat/ca/detalls/Noticies/dixit_conferencia_projecte_vozes_cohesio_social_musica.html

En resum...

La pobresa normalment s'ha associada amb les privacions materials i de recursos, tot i apareixen nous enfocaments com l'enfocament de pobresa com la privació de capacitats (Amartya Sen) i no només d'ingressos.

La pobresa relativa depèn del context.

La pobresa subjectiva és aquella percebuda per la persona.

Apareixen nous enfocaments per conceptualitzar la pobresa com el de capacitats.

El concepte d'exclusió social s'associa a la invisibilitat-hipervisibilitat de les persones o col·lectius on l'accés i la participació es veu obstaculitzat.

Elements que el caracteritzen:

Processual: no és un estat estàtic

Estructural: resultat d'una determinada estructura social

Relatiu: es produeix en una societat concreta

Multidimensional: depèn d'un conjunt de factors i recursos personals i socials disponibles, marges cada vegada més difusos: apareixen noves formes d'exclusió social

Expressat en múltiples itineraris

La taxa AROPE sorgeix de la concepció multidimensional de l'exclusió social i de la consegüent necessitat d'establir un únic indicador que reculli situacions de vulnerabilitat en què la pobresa, tot i que important, és només un dels aspectes rellevants.

La inclusió social és el binomi oposat de l'exclusió basat en la participació, el reconeixement, la creació i la vinculació social.

La vulnerabilitat acumulació de dificultats, deteriorament,... posa en risc la persona.

La socialització positiva busca promoure relacions satisfactòries, crear oportunitats per desenvolupar capacitats i satisfer les necessitats.

Bibliografía complementaria

1. Ayerbe, P. (2000). Concepto de inadaptación social. En P. Amorós & P. Ayerbe. *Intervención educativa en inadaptación social*. Madrid: Síntesis. (pp. 15-53)
2. Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
3. Castel, R. (2004). Encuadre de la exclusión. En S. Karsz, (coord.) *La exclusión: bordeando sus fronteras. Definiciones y Matices*. Barcelona: Gedisa. (pp. 55-86)
4. [Dossier 8 Observatori Social de la Caixa \(2020\). Encarar-se a la pobresa infantil.](#)
5. FEDAIA (2012). *Pobresa infantil a Catalunya*. <https://www.social.cat/documents/pobresainfantilfedaiainforme.pdf>
6. Llano, J.C. (2016). *El Estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de riesgo de pobreza y exclusión social en España 2009-2015*. http://www.eapn.es/estadodepobreza/ARCHIVO/documentos/Informe_AROPE_2016.pdf
7. Maciá, A., Lorenzo, M. J., San Luis, C., García, R., Espinosa, M. A., de Dios, M. J., Ochaita, E., & Noreña, E. (2010). *Pobreza y exclusión social de la infancia en España*. Madrid: Ministerio de Sanidad y Política Social.
8. [Urquijo, M. \(2014\). La teoría de las capacidades en Amartya Sen. EDETANIA 46 \[Diciembre 2014\], 63-80](#)
9. Subirats, J., Riba, C., Giménez, L., Obradors, A., Giménez, M., Queralt, D., Bottos, P., Rapoport, A. (2004). *Pobreza y exclusión social. Un análisis de la realidad española y europea*. Barcelona: Fundación La Caixa. Colección de Estudios Sociales. http://www.ine.es/daco/daco42/sociales/transmision_g.pdf
10. Save the children (2017). Barómetro de la pobreza infantil <https://www.savethechildren.es/barometro-infancia/arope>

